

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 114 1993

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskript.

ISBN 91-87666-08-01

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Fälths Tryckeri, Värnamo 1994

Litteraturtolkning som »horisontsammansmältning»

Svar till Eva-Britta Ståhls »Agons två anleten»

Av LARS NYLANDER

Är ett litteraturvetenskapligt försök att analysera och historicera en oïdipal rivalitetsproblematik i den romantisk-modernistiska traditionen nödvändigtvis ett försök att *förstärka* denna rivalitetsprincip? Naturligtvis inte. Det beror ju på *hur* projektet genomförs? Å andra sidan kan det alltid hävdas att »varom munnen talar...» Förhållandet mellan *vad* som sägs, *hur* det sägs, och den explicita bevekelsegrunden till *varför* det sägs är aldrig entydigt. Och betydelseeffekten av en text beror just av detta komplexa samspel mellan konstativa och performativa nivåer, ett samspel som den enskilde författaren aldrig kan ha full kontroll över. Varje läsare, varje ny läsning, kan alltid uppenbara ett nytt sätt att relatera den ena nivån till den andra, och härigenom ge texten en radikalt ny innebörd. Det är precis av denna anledning som textläsning aldrig kan bli någon strikt »vetenskaplig» aktivitet.

I artikeln »Agon med dubbelt anlete» (*Sam-laren* 1992, s. 39ff) hävdar Eva-Britta Ståhl inledningsvis, att den forskning kring den litterära moderniteten som under de senaste decennierna fått så stark genomslagskraft generellt sett, »i tillspetsad form kunde beskrivas som fadersmord, såsom ett *uttryck för* detta modernitetstänkande» (min kurs.). Den homologi Ståhl här avser rör å ena sidan (»vad») rivalitetslogiken inom modernitetens paradigm, och å andra sidan (»hur») det sätt på vilket denna behandlats, vilket i hennes mening präglats av en »hätsk och aggressiv polemik [gentemot tidigare forskning], som kanske säger mer om de personliga och institutionella förutsättningarna för vetenskapsutövändet än om själva den sak som skulle behandlas.» Det handlar bl.a. om »ett slags postmodern eklekticism, där allt som kan hopskrapas av inneteorier mobiliseras» i syfte att »attackera» och »oskadliggöra 'fäderna' – och i förekommande fall 'mödrarna'» av tidigare

forskare. Mot denna institutionella rivalitet, vilken hon uppfattar som »ett utpräglat manligt föreställningskomplex», ställer hon antydningssvis en (kvinnlig? – termen undviks) »horisontsammansmältning» i form av »ett vetenskapligt, ömsesidigt utbyte av idéer».¹

Denna generella beskrivning är – liksom Ståhls artikel i övrigt – föranledd av min avhandling *Prosadikt och modernitet. Prosadikten som gränsföreteelse i europeisk litteratur, med särskild inriktning på Skandinavien 1880–1910* (Symposion 1990), och mer bestämt av dess tionde kapitel som behandlar Vilhelm Ekelund. I förstona framstår emellertid inte den inledande ingressen så mycket föranledd av »själva den sak som skulle behandlas», d.v.s. Ekelunds prosadikter, som av den kritik jag riktade mot Ståhls behandling av Ekelund i hennes avhandling *Vilhelm Ekelunds estetiska mysticism* (Uppsala 1984). Ståhl finner denna kritik både orättvis och alltför »aggressiv», och att jag borde ha ägnat mig mer åt »horisontsammansmältning» och »vetenskapligt utbyte av idéer» än att försöka »oskadliggöra» forskarmodern Ståhl.

Ståhl inser uppenbarligen att denna generella distinktion mellan (manlig) rivalitet och (kvinnlighet) samarbete inte riktigt håller, eftersom hon i avslutningen av artikeln talar i termer om »*agons* dubbla anlete». De två hållningarna beskrivs nu som två sidor av i grunden samma sak: textproduktion, av litterär såväl som vetenskaplig karaktär, är en relation mellan text och intertext som är »på samma gång kamp och mötesplats». Ståhl för avslutningsvis fram detta, ska vi säga »androgyna», *agon* som »ett paradigm för vår vetenskap».²

Metaforen är naturligtvis lätt att bejaka, kanske alltför lätt (i den meningen att den snarare döljer än tydliggör centrala epistemologiska motsättningar inom litteraturvetenskapens område). Men då måste förstas min kritik av Ståhls

behandling av Ekelund – likväl som hennes kritik av min kritik av henne och min behandling av Ekelund (rivalitet har synbarligen inte mycket att göra med konstliga bestämmningar) – ha en naturlig plats inom detta »ömsesidiga utbyte av idéer». Om *agon* har två anleten så går det inte att lösgöra det ena från det andra och ställa upp dem som två olika slags *agon*.³ Den centrala motsättningen handlar kanske snarare om två olika sätt att *tolka* en metafor som denna, d.v.s. hur vi tänker oss att denna »kamp och mötesplats» i praktiken bäst skall realiseras?

Vad var då poängen med den inledande oppositionen mellan rivalitet och horisontsammanmältning? Och vad, om något, har denna metaforiska diskussion att göra med Ekelund och hans prosadikter? Och har dessa frågor något att göra med det lite märkliga faktum, att Ståhls kritik av min avhandling så direkt tycks upprepa min kritik av hennes? (Där Ståhl kritiserar mig för att, i min relation till henne och tidigare forskning generellt, upprepa modernitetens rivalitetsprincip, kritiserade jag hennes avhandling för vad jag uppfattade som dess »egen romantiska modernitetsideologi, dess strävan att tillförsäkra litteraturen ett absolut ursprung i en fenomenologiskt förankrad *närvaro*»;⁴ att härigenom värna om och förstärka det imaginära »objekt» som modernitetens rivalitet kretsar kring, och därmed fungera just som »ett uttryck för detta modernitetstänkande».)

Svaret på dessa frågor står möjligen att söka i det faktum att Ståhl använder sig av den primärt *hermeneutiska* termen »horisontsammanmältning» i syfte att beskriva en vetenskaplig paradigmveckling. Detta antyder, att hennes diskussion om relationen forskare-forskare samtidigt också fungerar som en (implicit) diskussion om relation mellan forskare och text, mellan tolkning och tolkad text, en diskussion hon tycks något ovillig att föra i helt explicita ordalag. (Den pejorativa termen »inneteorier» signalerar denna motvilja mot att diskutera teoretiska frågor på en teoretisk nivå.) Då Ståhl kritiserar mig för att ha en alltför rivalitetspräglad forskarattityd tycks detta delvis vara ett sätt att kritisera mitt sätt att förhålla mig till *den ekelundska texten*. Det handlar därmed kanske inte så mycket om någon personligt idiosynkratisk förtjusning å min sida inför nutida teorbildning eller någon tendens till retorisk aggressivitet (som jag för övrigt inte kan tycka är sär-

skilt påtaglig i min kritik av Ståhl), utan om en mer grundläggande motsättning mellan två litteraturvetenskapliga *läsararter*. Då Ståhl förblir något oklar på denna punkt vill jag här, med utgångspunkt i några textanalytiska meningsskiljaktigheter oss emellan, försöka klargöra dessa principiella skillnader mellan våra läsningar av Ekelund. Jag kommer därefter att ta upp några aspekter av hennes kritik som delvis faller utanför denna diskussion.

Text och mimetisk närvaro. Min generella beskrivning av intertextualitetens och autenticitetens problematik hos Ekelund kom att fokuseras på de »poetiska urscener» som Ekelund frammanar, vilka, som jag skrev, syftar till att »förankra textens estetiska sublinitet i en stabil, mimetisk referens och via denna performativt frammana en metafysisk dimension av naturen».⁵ Ståhl citerar just denna formulering och kommenterar: »Ett påstående som för läsaren av Ekelunds lyrik rimmar illa med all denna än 'livsvarma', än skira och nästan förändligade men dock – *närvaro* av liv [i dessa återkommande motiv eller »urscener»].⁶ Invändningen är inte helt lätt att förstå. Den läsoplevelse Ståhl beskriver betyder ju endast att Ekelund ofta *lyckas* med att genom dessa motiv »förankra textens estetiska sublinitet i en stabil, mimetisk referens», d.v.s. lyckas med att ge läsaren en stark upplevelse av »närvaro av liv»!

Den avgörande frågan handlar här snarare om vad en sådan effekt *beror av*? Ska vi försöka förklara det som en lycklig samverkan – och/eller ett från poetens sida skickligt bruk – av en rad retoriska och strukturella element? Eller ska vi, som Ståhl synes förespråka och praktisera, förklara det med att texten nödvändigtvis har ett mer direkt *ursprung* i de upplevelser/motiv den gestaltar än vad andra, mindre framgångsrika texter har? Är då »retoriska» analyser endast motiverade i syfte att förklara *misslyckade* dikter?

Närvaro versus frånvaro. Ståhl ger en god beskrivning av våra skilda läsarter då hon skriver: »Där jag i min avhandling... har fokuserat diktjagets rörelse mot ett Du, poängterar Nylander en frånvaro, som dikterna försöker omvandla till närvaro».⁷ Formuleringen påvisar en nivå av våra meningsskiljaktigheter där de gärna kan framstå just som *agons* två anleten, d.v.s. inte som radikalt annorlunda tolkningar så mycket som olika *betoningar* av vad som grovt

sett förblir »samma sak». Det Du en dikt riktar sig till och försöker frammana är naturligtvis per definition en *frånvarande* andre. Där Ståhl betonar själva *ansatsen*, lägger jag oftare betoningen på den *frånvaro* som texten härigenom försöker upphäva. Många av våra skilda uppfattningar om Ekelunds poesi tycks falla in i en sådan skillnad.⁸ Men om det i vissa enstaka fall kan synas »hugget som stucket» vilket perspektiv man anlägger, så blir i slutändan den övergripande skillnaden ändå markant. Och det är en skillnad som har viktiga principiella implikationer.

Upplevelse och text. Ståhl gjorde i sin avhandling en distinktion mellan vad hon kallar »genuin mystik» och »estetisk mysticism», en distinktion jag kritiserade för att dess strävan att upprätthålla en fenomenologisk distinktion mellan (poetiska beskrivningar av) upplevelser av *världen* och upplevelser av *språket/poesin*. Mitt argument var att en sådan distinktion inte låter sig göras, åtminstone inte såsom en kvalitativ bestämning av *poetiskt beskrivna* upplevelser. Ståhl vidhåller dock denna distinktion:

Jag menar sålunda bestämt att mystiska upplevelser mycket väl kan vara genuina, men att deras uttryck är förmedlade, intertextuella. På samma sätt har jag i min avhandling velat understryka, hur Ekelunds mysticism, uttryckt i hans texter, är *förmedlad* via språket och dess intertexter, men att den trots detta kan ha djupt personliga rötter. Att påstå något annat vore absurt.⁹

Min kritik gick nu inte alls ut på att beskrivningar av mystiska upplevelser inte kan vara starkt »personliga», utan att man *inte alls kan göra denna distinktion* mellan å ena sidan »genuina» eller »personliga» mystiska upplevelser, och å andra sidan *språkligt producerade* upplevelser. Språket är precis vad som inte går att placera in i någon enkel psykologisk distinktion mellan »inre» och »yttre», mellan »djupt personligt» och »förmedlat» etc. Språket är på en och samma gång något högst *opersonligt* – det som ontologiskt tillhör och kommer till oss från den Andre, från den kultur vi lever i – och samtidigt något *högst personligt*. Det är inte bara ett medium som »sekundärt» ger mening åt »primära» upplevelser, utan något minst lika »genuint» som någonsin »världen» ifråga om att *skapa* upplevelser och erfarenhet. Det är just av denna anledning som den romantisk-modernistiska autenticitetsideologin, med dess grundläggande

motsatsställande av »språk» och »värld», av »autentiskt» och »imitativt» (d.v.s. textuellt, litterärt), är ett så motsägelsefullt paradig.

Dikt och diktarjag. Ekelunds prosadikt »Nu doftar vårkväll» (*Böcker och vandringar* 1910) inleds med ett deskriptivt parti: »Nu doftar vårkväll vid det blå havet», varefter ett naturlandskap i vårskrud målas upp. Därefter ändras emellertid diktens utsägelse: »Jag kan se det från mitt mörka rum i stadens omätliga stenöken. Jag ser det om natten, om dagen, alltid. Allt ser jag i min ande ur fjärran.» Av detta framgår att diktarjaget inte alls befinner sig i och inför den naturscen som just beskrivits, utan istället i en stadsmiljö. Naturscenen var med andra ord från första början fantiserad, något som jaget kan »se» om natten likväl som om dagen »i min ande».

Dikten avslutas så med de retoriska frågorna: »Hvem ser de vidunderliga blommorna i mysteriets avgrund! Hvem talar i heliga ord om deras kronors omätliga prakt, om deras kalkars omätliga blå?»

I min kommentar till denna dikt skrev jag, att den avslutas med att Ekelund »med en lätt uppgiven gest framhäver vikten av att försöka hålla kvar en inre skönhetsvärld».¹⁰ Och jag tillade: »Den retoriska frågeformen skall förstås implicera ett svar i stil med: '– annat än jag och några alltför få andra'. Men kanske finns det skäl att också höra ett annat svar: 'inte ens jag förmår längre göra det'.»

Ståhl finner ett flertal av mina tolkningar av prosadikterna i *Böcker och vandringar* »egenodligt tendentiösa»; »ibland missar [Nylander] helt enkelt den betydelse som Ekelund velat ge – och som denne enligt min mening också förmedlar». Hon ställer sig tveksam till närvaron av en desillusionerande attityd i denna dikt, och menar att min tolkning av de retoriska slutfrågorna »missar poängen. Retoriskt fungerar frågorna tvärtom som ett starkt frammanande av dessa vidunderliga blommor».¹¹ Återigen är det en invändning som jag inte helt förstår. Var min läsning oklart formulerad? Låt mig för säkerhets skull förtydliga den.

Naturligtvis är det konventionella syftet med retoriska frågor av detta slag att frammana det frånvarande objektet. Men retoriska frågor är aldrig entydiga; i detta fall är de t.o.m. direkt självnegerande. Den i detta sammanhang centrala frågan blir: för *vem* försöker diktens jag

här frammana de vårblomster han inte kan se? Svaret måste då bli: *för sig själv!* Om implikationen av att dikten så explicit beskriver det på detta sätt är, att den inte längre kan sägas försöka frammana dessa blomster för *läsaren*. Detta gjorde den i dess inledande avsnitt, då vi ännu kunde uppfatta det som att diktens jag befann sig i naturen. Men vi har nu distanserat från denna scen. Vad vi nu ser, vad *dikten* presenterar för oss, är inte längre vackra blommor i naturen, utan *en poet som sitter i sitt rum och drömmer om vårnaturens syner och dofter*.

Om en poet som Ekelund befinner sig i stadsmiljö och för sig själv liksom för läsaren på ett entydigt sätt vill frammana synen av vårblomster, så skriver han naturligtvis en dikt där diktens jag befinner sig mitt bland dessa blomster; d.v.s. han presenterar dem som något otvetydigt *närvarande*. Här har vi en dikt som inleds på detta sätt – men som därefter uppger sitt »frammanande» projekt för att istället beskriva ett diktjag som befinner sig i »stadens omätliga stenöken», och som lider av *frånvaron* av vårnaturens dofter och syner.

Det är precis genom sådana uppspaltningar av *textssubjekt* och tematiserat *diktjag*, av vad *dikten* gör och vad *diktjaget* säger och gör, som Ekelund i denna period kom att närma sig den baudelaireiska prosadiktens allegoriska princip, även om han aldrig helt kunde förlika sig med dess anti-romantiska intellektualism och självironi.

Identifikation och/eller dekonstruktion

Varför finner då Ståhl det så viktigt att hålla fast vid sin entydiga beskrivning av, att de avslutande frågorna, och därmed dikten i dess helhet, »fungerar som ett starkt frammanande av dessa vidunderliga blommor»? Varför tycks inte denna distinktion mellan textssubjekt och diktjag vara intressant? Svaret kan endast vara, att Ståhl begagnar sig av en läsart som går ut på att så långt som möjligt *identifiera* dessa nivåer: det är precis en sådan »horisontsammanmältning» mellan läsare, diktjag, och textssubjekt som den fenomenologiskt präglade hermeneutiken alltid förespråkat.

Om den fenomenologiska hermeneutiken visat sig framgångsrik just i att förtydliga inre tematiska och symboliska sammanhang i litterä-

ra verk och författarskap, så finns det andra aspekter av litteraturens funktion som den principiellt har svårt att hantera. Detta gäller då särskilt retoriska och intertextuella sammanhang. Fenomenologin grundar sig just på att forskaren skall hänge sig åt en stark identifikation med de »upplevelseprofiler» som texter signalerar och försöker kommunicera – en identifikation som kräver att man i viss mån måste *bortse* från de textuella mekanismer som förmedlar/producerar dessa upplevelser. (Principen är densamma som den vi praktiserar i s.k. normal kommunikation; vi kan inte kommunicera med någon och ha vår uppmärksamhet riktad mot de enskilda ord och retoriska mönster som den andre begagnar sig av, utan att härmed sabotera kommunikationen.) En enskild forskare kan naturligtvis ömsom ägna sig åt det ena tillvägagångssättet, ömsom det andra (som t.ex. Anders Olsson gör i sin avhandling *Ekelöfs Nej*); men man kan inte göra bådadera samtidigt. Och vanligtvis väljer vi förstas att genomgående stödja oss på den ena eller den andra principen.

Detta framstår som den genomgående skillnaden mellan Ståhls och min läsart, en skillnad som samtliga exempel ovan pekar mot: där Ståhl ser som sitt primära syfte att *beskriva och förtydliga vad, vilka upplevelser, en text förmedlar*, har jag primärt velat beskriva *hur* en text försöker skapa dessa upplevelser, *varför* just vissa estetiska strategier kommit att dominera hos vissa författare och i vissa epoker (och naturligtvis då främst ifråga om deras prosadikter), samt hur texter alltid säger något mer och annat än de synbarligen *vill* säga. En *analys* av hur en text skapar och kommunicerar upplevelser kan endast göras om man distanserar sig från den avsedda upplevelseeffekten; »analys» implicerar definitionsmässigt ett slags »dekonstruktion» av det som analyseras (att i någon mån »bena upp» det analyserade objektet i dess betydelsebärande beståndsdelar). Om texttolkning alltid försiggår som en glidning mellan en identifierande och en distanserande position, så domineras Ståhls tolkningar av den förra, mina av den senare.

Vi kan nu återvända till den fråga som Ståhl, i sin inledande diskussion om nutida forskning kring modernitetens tradition, öppnade upp. Om det är så, att nutida forskning kring modernitetens tradition och ideologi faktiskt har präg-

lats av en rivalitetsmässig retorik vis-à-vis tidigare forskning – och i viss mån är det nog en riktig iakttagelse – så har kanske detta att göra med centrala principfrågor om litteraturtolkningens syfte och funktion. Mer precist har det kanske att göra med just det faktum att tidigare forskning *inte analyserat* denna modernitetsproblematik därför att den i så hög grad ägnat sig åt en *identifierande* läsning, varför den s.a.s. kommit att delta på *den litterära modernitetens egna villkor!*

Det var precis denna kritik jag riktade mot Ståhls avhandling. Anledningen till att jag så utförligt kommenterade Ståhls Ekelundtolkningar var naturligtvis inte något behov att »oskadliggöra» just denna »forskarmoder», utan det faktum att Ståhl behandlade just de frågor som intresserade mig – men behandlade dem på ett sätt som i min mening understödde och förstärkte den autenticitetsideologi som modernitetens originalitetsbegär alltid förankrats i. Man kan svårligen diskutera och analysera den litterära moderniteten utan att principiellt distansera sig från en forskning som i mer eller mindre grad sett det som sin uppgift att *understödja* modernitetens ideologi.

Låt mig med detta lämna de principiella skillnaderna i läsararter och ta upp några övriga frågor Ståhl reser i sin artikel.

Prosa och vers hos Ekelund

Det är naturligtvis lite pinsamt att behöva erkänna, att man ägnat möda åt att analysera en dikt som sedan visar sig aldrig ha varit någon dikt. Den icke-existerande dikt jag avser är den som i min avhandling kallas »Trädet», och som består av två partier, det första på vers, det andra på prosa. Eftersom det var viktigt för mig att försöka finna skillnader mellan Ekelunds vers- och prosadikter, var jag naturligtvis särskilt intresserad av de dikter där Ekelund blandar vers- och prosapartier. Att vers- och prosadelen i denna dikt var typografiskt avgränsat meddels två stjärnor gjorde mig aldrig misstänksam; som Ståhl påpekar är typografin inte särskilt konsekvent använd i den diktsamling, *Melodier i skymning*, som dikten/dikterna ingår i. Ståhls argument att det i realiteten rör sig om två olika dikter, den andra utan titel, framstår dock som relativt övertygande.¹² Det är då ett misstag

jag bara kan beklaga.

Mer tvetydig lär dock den övergripande frågan om skillnaderna mellan Ekelunds tidiga vers- och prosadikter förbli. Ståhl kritiserar några av mina försök att tydliggöra dessa skillnader, men utan att erbjuda någon entydig motbild. Hon skriver t.ex.: »Det går inte att hävda någon radikal boskillnad mellan verslyriken och prosalyriken hos den tidige lyrikern», men endast några sidor tidigare har hon hävdats att: »Vers och prosa uttrycker *som alltid fallet är hos Ekelund* mer än blott formalestetiskt-genremässiga överväganden» (min kurs.).¹³ Om betoningen i det förra citatet skall läggas på »radikal» så finns kanske inga *radikala* skillnader mellan våra åsikter i denna, för min avhandling, så centrala fråga.¹⁴ Skillnaderna mellan Ekelunds tidiga vers- och prosadikter är förvisso inte iögonfallande, och verkligen inte en fråga om genremässiga »boskillnader». Det handlar snarast om tendentiella skillnader, vilka förblir underordnade Ekelunds allmänna estetiska ideal, och som får *betydelse* för honom först då detta ideal börjar vackla.

I sin tidiga, symbolistiska period är för Ekelund språkets rytmisk-musikaliska kvaliteter mer viktiga än formalestetiskt-genremässiga aspekter. »Poesi» är väsentligen för honom en rytmisk-musikalisk-semantisk storhet – där vad Julia Kristeva kallar språkets »semiotiska» dimension har central betydelse¹⁵ – vilken i hans mening inte är beroende av formella aspekter som versmått och typografiska versrader. I den meningen har han en utpräglat romantisk syn på prosadikten: dess syfte är primärt att påvisa att poesi kan skrivas som (formell) prosa, att poesi är något »essentiellt», oberoende av »yttre form».

Men successivt blir alltså Ekelund alltmer kritisk till just detta rytmisk-musikaliska poesi-ideal – och/eller till sin egen kapacitet som diktare i denna tradition. Det är i denna situation som prosadikten blir viktig för honom, just därför att den tycks förkroppsliga ett annat slags »poesi», mindre beroende av rytmisk-musikaliska kvaliteter och istället närmare en mimetiskt gestaltande och allegorisk princip. Min huvudpoäng var att dessa kvaliteter alltid har funnits närvarande i Ekelunds prosadikter, även om det tidigare s.a.s. låg i hans estetisk-ideologiska intresse att tona ned skillnaderna mellan prosa- och versdikter.

Teoretisk eklekticism

Då Ståhl beskriver min kritik av tidigare forsknings fenomenologiska inriktning, tillägger hon: »[Nylander] tycks själv ibland sväva på målet, då han dels diskuterar det nya dynamiska texts subjekt, som företräds av modernismens diktare, t.ex. Baudelaire, dels behandlar biografiska omständigheter och författarens 'faktiska självförståelse' som om de nu verkligen gick att skilja från den litterära utsagans intertextuella spel av röster.»¹⁶ Kommentaren tycks falla in i den allmänna kritik Ståhl inledningsvis riktade mot avhandlingens karaktär av »postmodern eklekticism»: jag använder mig av en mängd olika perspektiv eller teorier, varför det uppstår motsägelser dem emellan.

Jag har en viss förståelse för denna reaktion, även om nu Ståhl för fram den meddels en något vacklande parodi på »dekonstruktion». Då jag inledde mitt avhandlingsarbete hade jag i mer traditionell anda föresatt mig att behandla prosadikten utifrån ett avgränsat genreteoretiskt perspektiv, och därigenom klart avgränsa mitt »studieobjekt» likväl som min »metod». Problemet, vilket jag snart blev varse, var att mitt objekt – prosadikten – inte riktigt kunde objektivteras i traditionellt genremässiga termer, utan att man därigenom gjorde våld på dess historiska funktion och betydelse. (Därav mitt tal om prosadikten som »en genre som inte riktigt velat vara sig själv» etc.) Det jag kände mig tvungen att behandla var inte en genre utan vad jag betecknade som »ett stetiskt gränfenomen» i den moderna litteraturens framväxt.

Den *historiska* dimensionen blev därför mer viktig för mig än den genreteoretiska. Istället för att förlita mig på *statistiska* och *kvantitativa* aspekter av prosadikter i olika historiska perioder, blev det centrala att försöka visa vilka *specifika* betydelser prosadikter kom att få för ett antal individuella författare. Jag försökte alltså avläsa prosadiktens betydelse i kontexten av individuella *författarskap* snarare än i kontexten av historiska »genrerepertoarer», även om den senare aspekten också finns med.

Som en konsekvens av detta kom jag att använda mig av en mängd olika teorier. Viktigare än att ha ett samlat »grepp» på prosadikten blev det för mig att, för varje författarskap och för varje historisk epok, försöka finna det slags perspektiv, sammanhang, och konfliktmönster som

bäst kunde klargöra prosadiktens *specifika* funktion. Man skulle kanske kunna säga, att *eftersom prosadikten inte var en och densamma, kunde heller inte mitt teoretiska perspektiv vara ett och detsamma.*

Om jag därmed i någon mån lyckades med mitt primära syfte – att göra bättre rättvisa åt prosadiktens historiskt föränderliga, »elastiska» funktion än vad som varit möjligt om jag använt mig av en mer homogen teoretisk ram – så har det möjligen skett till priset av att det uppstått principiella motsägelser mellan analyser i olika sammanhang. Jag var medveten om problemet och gjorde vad jag kunde för att mildra det.

Det är dock ingen tillfällighet, att den motsägelse Ståhl pekar ut – mellan den modernistiska textens »dynamiska texts subjekt» och författarens »faktiska självförståelse» – åter har att göra med vår genomgående skillnad i läsararter: å ena sidan en strävan att *identifiera* textjag och författarjag, den upplevelse en text försöker *skapa* och dess bakomliggande *motivation* eller »ursprung»; å andra sidan en motsatt strävan att hålla isär dessa nivåer och försöka frilägga de dimensioner där de hamnar i *konflikt* med varandra. Eller, för att begagna de av Ståhl favoriserade termerna: att eftersträva en »horisontsammansmältning» eller en »rivalitet» (d.v.s. ett *särskiljande*) mellan forskare och text, mellan *syftet* med litteraturanalyser och *syftet* med litterära texter. Om förhållandet mellan skönlitterära texter – särskilt då i en post-romantisk tradition – präglas av en viss *agonal* logik, och det samma gäller förhållandet mellan litteraturtolkande texter, så finns det även – och *måste* finnas – ett *agon* i relationen mellan *tolkande* och *tolkad text*. Men det är ett *agon* som den fenomenologiska hermeneutiken alltid strävat efter att upphäva genom en identifierande »horisontsammansmältning».

NOTER

¹ Eva-Britta Ståhl, »Agon med dubbelt anlete», *Samlaren* 1992, s. 39.

² Ståhl, s. 57.

³ Problemet med Ståhls stundtals något tvetydiga kritik är möjligen det, att hon uppfattar min användning av Harold Blooms teori om »the anxiety of influence» som uttryck för samma *ontologi* som Bloom förespråkar, där han ger den romantisk-modernistiska originalitetsprincipen en absolut universalitet. Det sätt på vilket jag i min avhandling mycket explicit

historicerar hela detta romantiska autenticitets-, originalitets- och rivalitetsparadigm borde göra det tydligt, att jag på intet sätt delar Blooms egenartade rivalitetsontologi. Vissa formuleringar i Ståhls artikel, som formellt är riktade mot min behandling av Ekelund, framstår snarare som en kritik av Bloom, ett försök att kontra hans ensidiga betoning av rivalitetens princip genom att betona *agons* andra anlete; mötet, dialogen, influensen. Jag kan dock inte tycka att denna aspekt på något sätt saknas i min behandling av modernitetens estetiska ideologi.

⁴ Lars Nylander, *Prosadikt och modernitet* (Symposium, Stehag/Stockholm 1990) s. 396.

⁵ *ibid.*, s. 391.

⁶ Ståhl, s. 41.

⁷ *Ibid.*, s. 42.

⁸ Ståhl betonar exempelvis att »Oändlighet är för Ekelund inte ödslighet» (s. 41), och talar om hur »den ekelundska stillheten» i motivet av en tom tågstation inte, som jag beskrev det, »är tom i negativ bemärkelse» (s. 50). Naturligtvis beskriver Ekelund dessa motiv på positiva sätt (även om det inte alltid görs helt entydigt): det är ju just via dessa motiv som han försöker, och stundtals lyckas att »förankra textens estetiska sublimitet i en stabil mimetisk referens». Den centrala frågan var för mig varför detta genomgående sker med hjälp av motiv som signalerar *tomhet* och *frånvaro*. I min beskrivning av dessa ekelundska »urscener» försökte jag visa, att den närvaro de blir bärare av tycks *förutsätta* någon konkret form av frånvaro – en ambivalens som för mig direkt synes förbunden med intertextualitetens problematik.

⁹ Ståhl, s. 42 f.

¹⁰ Nylander, s. 424.

¹¹ Ståhl, s. 50.

¹² Några frågetecken kring dessa dikter/denna dikt kvarstår dock, frågor som jag i min nuvarande situation i Berkeley, Kalifornien inte har möjlighet att kontrollera, då jag inte har tillgång till särskilt många utgåvor av Ekelund. Ståhls tyngsta yttre argument för att det handlar om två helt skilda dikter är att Ekelund, i den utgåva av hans dikter i tre band som Bonniers, med hans aktiva medverkan, sammanställde 1921, placerade dikten »Trädet» utan åtföljande prosaparti. Å andra sidan presenterade Bonniers dikten i dess ursprungliga form (och utan någon som helst typografisk avgränsning) i deras samlade utgåva av Ekelunds *Dikter* (1951). (Som jag påpekar i min avhandling har det också snarare varit regel än undantag att diktare, i senare samlingsutgåvor av sina dikter, *inte* medtagit de prosadikter som ingått i deras

originalsamlingsar, åtminstone inte i samlingsutgåvor med beteckningen »Poesi» eller »Dikter».) Man skulle i detta sammanhang vilja kontrollera ifall Ekelund generellt visat någon benägenhet att redigera om sina dikter, och presentera vad som ursprungligen varit partier av diktsviter såsom självständiga dikter. Det återstår med andra ord vissa smärre frågetecken kring denna dikt/dessa dikter. Men i brist på något hållbart argument accepterar jag Ståhls slutsats att det torde röra sig om två dikter.

¹³ Ståhl, s. 51 respektive 46.

¹⁴ Jag skrev t.ex. i inledningen av Ekelundkapitlet: »De tidigare prosadikterna fungerade främst som ett slags komplement till [Ekelunds] verslyrik. Carl-Henning Wijkmark har menat att de är 'av väsentligen samma karaktär och struktur som hans dikter på vers'. Men även om detta är riktigt får dock själva *skillnaden* mellan vers och prosa en symbolisk betydelse, som ger de tidiga prosadikterna en speciell funktion.» (s. 390) Inte minst viktig blir i detta avseende det faktum, att så många prosadikter på en symbolisk eller intertextuell nivå *använder sig av själva distinktionen mellan vers och prosa som ett betydelsebärande element*. (Se i detta avseende s. 406 ff.)

¹⁵ Min användning i Ekelundkapitlet av Julia Kristeva syftade främst till att visa hur oppositionen mellan »semiotiskt» och »symboliskt» för Ekelund får betydelse just i kontexten av hans originalitetskonflikt. Det »semiotiska» – vilket Ekelund explicit förknippar med en »moderlig» eller »feminin» såväl som en mer »naturlig» dimension av språket – mobiliseras av honom som ett försvar mot intertextualitetens problematik. Då denna poetiska »naturalism» sedemera börjar rämna, framstår båda aspekterna av språket som lika underställda intertextualitetens villkor. Det bortom-semantiska »töcknet» förlorar sin positiva karaktär, och blir till inget annat än just »töcken». Ståhl menar att detta resonemang »inte riktigt går ihop», och argumenterar: »Om den moderliga polen i diktarens universum visade sig redan skriven/läst, d.v.s. försedd med det faderligas inskriptioner, vore dess semiotiska laddning väl också desarmerad? (s. 40 f.) Förhållandet är förstås det rakt motsatta; Ståhl tycks här förutsätta att det »semiotiska» alltid upplevs som något negativt, trots att jag tydligt visade vilken positiv betydelse det hade för den tidige Ekelund, just därför att det tycktes erbjuda ett slags fristad från intertextualitetens kamparena.

¹⁶ Ståhl, s. 41.